

DİLBİLİM-GÖSTERGEBİLİM İLİŞKİLERİ

Ayşe Eziler Kıran

0. GİRİŞ

Göstergebilim durup dururken, hiç yoktan ortaya çıkmamıştır. Özellikle XX.yüzyılda gelişen ve anlam sorunlarını çözümlemeye yönelik üç toplumbilimsel disiplinden kaynaklanmıştır. Bunlar dilbilim, kültürel antropoloji ve bilgi kuramıdır. Biz konumuz gereği yalnız dilbilim-göstergebilim bağınımlarından sözedeceğiz.

Dilbilim, tarih içinde konusunu dil olarak saptayan, bunun kesin sınırlarını çizen, pozitif bir bilim olarak ortaya çıkan ilk toplumbilimdir. Dil sorunu içinde, anlam sorununu da ele alan Saussure olmuş ve bu düşüncesini de "anlam farklılıklardan kaynaklanır" diyerek belirtmiştir. Dillerin gösteren ve gösterilen olmak üzere iki yanlı olduğunu ortaya koyarak da biçim ve anlam farkını dizgeleştirmiştir.

Prag Dilbilim Çevresi'nden Jakobson ve Troubetzkoy Saussure'ün araştırmalarını yaygınlaştırmış, Köpenhague Dilbilim Çevresi'nden Hjelmslev dizgeleştirmiş, Benveniste söyleme uygulamış, Barthes anlaşılabilir bir dile indirgemiş, ve nihayet Greimas da göstergebilimi oluşturmada kuram ve yöntem olarak kullanmıştır.

Semiyoloji terimini bildiği gibi Saussure kullanmıştır Genel Dilbilim Dersleri'nin çok çeşitli alanlara esin kaynağı olmasından ve anlambilimin gecikmeli gelişiminden olacak, semiyolojinin ele alınmasına sıra ancak 1960 larda gelebilmiştir. Bu sıralarda dilbilim artık gelişimini hemen hemen tamamlamış, anlamlı bütünler üzerinde uygulamalar yapmaya başlamıştır. Bunlar ilk göstergebilim çalışmalarıydı. Artık dilbilimin bulduğu yöntemlerin tek geçerli yöntemler olmadığı anlaşılmalı, dilbilimden bağımsız çeşitli anlamlama biçimleri ortaya çıkmıştır ¹. İlk uygulamalar yazınsal söylem üzerinde yapılmıştır. Çünkü bilindiği gibi dilbilim, sesbirim, anlambirimcik gibi birimlerle tümce sınırında kalıyordu. Oysa eleştirmenlerin, dilbilimcilerin önünde hazır yazınsal metinler vardı ve tümce çözümlenmeleri metni çözümliyemiyordu. Peki metnin yapısal birimi neydi? Bu aşamada tümceden büyük, tümceyi içine alan metin kavramının açıklanmasına gereksinim vardır. Metin ile tümce aynı düzlemde tasarlanamaz.

Çünkü metin birden fazla tümcenin yanyana gelmesiyle oluşan paragraf olarak düşünülemez, çünkü metin, bir tek tümce de olabilir, tüm bir kitap da, bir film de, bir senfoni de bir resim de... Metin dil dizgesiyle özdeşleştirilmemesi gereken, ama dil dizgesiyle bağıntılı olan bir başka dizge oluşturur. Bu, hem benzerlik, hem de bitişiklik bağıntısıdır ². Benzerlik bağıntısıdır, çünkü her ikisi de doğal dili kullanır, bitişiklik bağıntısıdır, çünkü her metin içinde en az bir tümce vardır. Bu iki bağıntudan yola çıkan göstergebilim, alanına giren görsel, işitsel ve sanatsal iletişim yollarının her birini dilin özel bir dizgesi olarak kabul eder ³. Dilbilim bir dil dizgesini açıklayabilir, ama görsel (mimarî, reklâm, sinema...), işitsel (müzik, şarkı), yazılı (gazete makalesi, bilimsel araştırma, siyasal söylev, bildiri...) ve sanatsal (yazın, resim, heykel) kullanımlardaki iletişim dizgelerini çözümlenmede ve açıklamada yeterli değildir. Çünkü göstergebilim dizgeleri içinde dilbilimin

kavramsal, yöntemsel verilerini bulmak, saymak, sınıflamak yeterli değildir. Önemli olan bu verilerin göstergebilimsel çözümlemede nasıl bağını kurduğunu, nasıl işlediğini, nasıl kullanıldığını ⁴, hangi aşamada yetersiz kaldığını sorgulamaktır.

Göstergebilimin amacı, kullandıkları yol, yöntem, dil ne olursa olsun anlamlı dizgeleri çözümlemektir. Göstergebilimin en önemli özelliği de diğer bilim dalları ile işbirliği yapabilmesidir, bu bilim dallarından ne üstündür, ne de onlara bağımlıdır. Yalnız bugün kabul edilmesi gereken bir gerçek var, o da göstergebilimin en çok metin çözümlemede, R.Barthes'in da dediği gibi, yazınsal çözümlemede kullanılmasıdır. İşitsel ve görsel tözlerin çözömlenmesi son yıllarda yaygınlık kazanmıştır. Bunun anlaşılabilir birinci nedeni, anlambilimin temelini oluşturan dilbilimin, bu alanlarda kullanılma geleneğinin olmayışı, ikinci nedeni ise diğer dillere göre (resim, sinema, müzik vb.) eklemli doğal dilin, insan dilinin hem diğer anlamlı dizgeleri, hem de kendini yorumlayabilmesinden ⁵ kaynaklanmaktadır.

I.SAUSSURE VE GÖSTERGEBİLİM

I.1.Gösterge

Dilbilimin her zaman hareket noktası aldığı, hemen her uygulamada kullandığı bir gösteren ile bir gösterilenden oluşan gösterge anlambilim çalışmalarının gelişimiyle eleştirilmeye başlanmış ve yeni bir metin kuramı oluşturulmasında rol oynamıştır.

Greimas'a göre gösteren ile gösterilen eşit olmayan boyutlarda olabilir; bir sözcük, bir tümce bir göstergedir, ama bir söylem de tek ve özgül bir birim olarak gerçekleşirse o da bir göstergedir ⁶. Görüldüğü gibi göstergebilim, dilbilimin geleneksel gösterge kavramının boyutlarını hem genişletiyor, hem de daha karmaşık biçimleri çözümleyecek bir araç haline getirmeye çalışıyordu. Bugün artık göstergebilimin amacı bir gösterge öğretisi geliştirmek değil, göstergeyi bağlı olduğu öğretiden kurtarmaktır. Sözcüklerin başlıca iki özelliği vardır: Birincisi, birbirlerinden bağımsız anlamlı, ayrık, teker teker, insanların aklında kalabilir, bir bağlamdan bağımsız olarak da anlaşılabilir; "çiçek", "yapmacık", "nefes". İkincisi, bir bildiri üretilmek istendiğinde bu birimlerin hepsi bir bütün olarak işlerler, bir başka deyişle, bildiri bu tek tek göstergelerin toplamı değil, boyutu bildirinininkiyle kıyaslanamayacak bir bütün, bir düzenlenmedir ⁷. Bu düzenlenmenin yapısını ya da Saussure'ün deyişimiyle dizgesini göstergebilim ele alabilir, çözümleyebilir.

I.2.Dizge ve Farklılık

I.2.1.Dizge

Saussure'e göre dil bir dizgedir ve diğer gösterge dizgelerinden özel ve farklı bir dizge oluşu ile ayrılır. Göstergebilim dil dizgelerin oluşturma aşamasında dilbilimi ve dil dizgelerini açıklamada,yapılaştırmada, düzenlemede kullandığı çeşitli yöntemleri örnek olarak kullanır. Günümüzde göstergebilimin amacı doğal dilden farklı olan dilleri (jestler, sanat dili, ...)doğrudan iletişim sağlayan dillerden farklı bir biçimde dizgeleştirmektedir ⁸ Bu işlem anlamsal belirtilerin ve aralarındaki bağıntılarının kurulmasıyla göstergebilim kuramının oluşmasını sağlamıştır. Bir metin ya da sanat yapıtı mikro-dizge olarak kabul edildiğinde, anlambilim bu

mikro-dizgeyi oluşturan bileşkeler arasındaki karşılıklı durumları ve bağıntıları betimler ve şu ya da bu metin nasıl bu anlamı veriyor sorusuna yanıt getirir. Bu gözlemlerin ışığında göstergibilim sezgileri ve bilinci dizgesel bir biçimde yapılaştırma girişimi olarak tanımlanabilir⁹.

1.2.2. Farklılık

Saussure'e göre anlam farklılıktan doğar. "Her kavramın kesinlikle ayırıcı bir niteliği vardır ve kavramlar içeriklerine göre olumlu [aynılık] olarak değil, dizgenin diğer terimleriyle kurdukları olumsuz [farklılık] bağıntısıyla tanımlanır"¹⁰.

Örneğin sesbirimler, karşılıklı bağıntıları kalkış noktası alınarak, kuramsal bir biçimde oluşturulmuş soyut birimlerdir. "b" sesbiriminin ne tek başına ne de ikinci bir "b" sesbirimi ile yanyana geldiğinde bir anlamı vardır. Buna karşılık "a" sesbirimi ile "b" arasında olumsuz bir bağıntı vardır ve birbirinden farklı bu iki sesbirim yanyana geldiklerinde "ba" hecesini oluştururlar. Aynı yol izlenerek anlamlı birimler de karşılıklı farklılıklardan yola çıkılarak biçimsel olarak elde edilmişlerdir; "beyaz"ın tek başına bir anlamı yoktur, ama "gri", "bej", "siyah" gibi farklı renklerle bağıntı kurulduğunda, /temizlik/, /kirlilik/, /hastalık/ gibi anlamları verebilir.

Saussure'ü izleyen Hjelmslev ise, dil temelde göstergeler arasındaki bağıntı değil, bir bağıntular dizgesi demektedir. Bu durumda yapılacak iş anlamı yaratabilecek değişik tip bağıntuları incelemektir. Bu görüşten yola çıkan Greimas 1966 yılında yayınladığı *Yapısal Anlambilim* (Sémantique Structurale) de o zamana dek bir yana bırakılan anlam sorunları dilbilim yöntemleriyle kuramsallaştırdı. "Bu kitap başlığındaki 'anlambilim' sözcüğüne karşın aslında ilk dilbilimsel göstergibilim kitabıdır" diyor J.C.Coquet¹¹. Aslında anlambilimin içinde, dilbilim yöntemleri hep bulunmuşlardır, zaten bundan kaçınmak ta olanaksız gibidir. Greimas anlam sorunlarına şöyle yaklaşıyordu: Tek bir terim anlam taşıyamaz; anlamlama, anlamın zorunlu koşulu olan terimler arasında bağıntıyı varsayar¹². On yıl sonra, 1976'da aynı Greimas farklılığı yapı içinde tanımlamaktadır. "Eğer yapı metnin gerçekleşme düzeyinin altında yatan bağıntular ağı olarak tanımlanırsa, yapı anlam koşullarının belirlendiği tek araştırma yeridir"¹³. Göstergibilimcilerin araştırma yöntemi, bu bağıntular ağını oluşturan farklılıkların kavranmasından, farklılıklar arasındaki bağıntılara geçiştir. Anlamı üreten değişik tipteki farklılıklar iki grupta toplanabilir: 1.tip farklılık, **karşıtlık** bağıntısı, 2.tip farklılık, **çelişkinlik** bağıntısı. Doğal olarak bir anlamlı bütünün oluşturduğu farklılık bağıntuları diğer anlamlı bütünlükten farklıdır. Bir reklam metni ucuzluğu/pahalılığı (ABC deterjan) işlerken, diğeri temizliği/kirliliği (ALO deterjan) ele alabilmektedir. Metin birbirinden farklı göstergelerden oluşur. Her gösterge kendisinden farklı olan, ama kendisiyle bağıntılı olan başka bir göstergeye açıılır. Bir metin de bir gösterge olarak kabul edilebildiğine göre, rahatlıkla metinler arası farklılıktan sözedilebilir. Böylece dilbilimin temel kavramları olan dizge ve farklılık kavramları göstergibilimin temel bileşkesi olan anlamı belirlemede en kesin yöntem olarak kabul edilmiş oluyor.

2.Hjelmslev ve Göstergebilim

Saussure'den sonra, gösterge üzerine yapılan çalışmaların dilin anlatım ve içerik düzeylerinin ayrılması ve bu iki düzeyin de yeniden katmanlarına ayrılması ile sürdürülebileceği anlaşıldı. Hjelmslev'in düşüncesi gösterge yapısını düzenli ve tutarlı parçalara bölmektir. Bir başka deyişle, amaç göstergenin mantıksal, ama görünmeyen yapısını katmanlara bölmektir. Bu iki katmanlı iki düzeyin birleşmesiyle gösterge ya da dil oluşmaktadır. Göstergebilim bu tanımları her türlü anlamlı bütüne uygulayabilmektedir.

	Saussure	Hjelmslev
	Anlatım (gösteren)	Biçim

		Töz
Gösterge=-----=		-----
	İçerik (gösterilen)	Biçim

		Töz

Töz nesnel biçimde tanımlayabileceğimiz anlamdır. Bu nedenle de incelenmesi ve tanımlanması diğer bilim dallarına bağlıdır; **anlamın tözünde** sesbilgisi (phonétique), **içeriğin tözünde** toplumbilim, felsefe, yazın ve yazın tarihi, siyaset bilimi v.b. bulunur. **İçeriğin biçimi** ise içeriğin tözünün somutlaştırılmasından başka bir şey değildir. Sayısız yazınsal, ya da yazınsal olmayan metin /zaman/, /uzam/, /kişi/, /dođa/, /arkadaşlık/, /ölüm/, /sevinç/, vb. tözlerden sözeder; şiir, roman, deneme, çevre koruma konusunda bilimsel makaleler,vb. İşte yalnız, bu biçim bilimsel bir betimlemede uygulama konusu olabilir. İçeriğin tözü, ya da anlamın açıklanması göstergebilimci için karar verme düzlemidir, diğer bilim alanlarına duyulan gereksinim burada belirginleşir. Anlam gibi soyut ve değişik biçimler alabilen bir katmana Hjelmslev biçimsel açıdan yaklaşarak bir dizgeye oturmuştur. Böylece anlam uygulamaları anlamın yapılaşması sorunlarını da sınırlamış oluyor ve değerlendirme, beğeni, anlam tözünün dışında bırakılmış oluyordu ¹⁴. Hjelmslev'in anlayışı göstergebilimde şu biçimde örneklenebilir:

Anlatım	Biçim: şiir, roman, deneme, öykü, ; "Bursa'da Zaman" (şiir) A.H.Tanpınar	Mahur Beste (roman) A.H.Tanpınar
	Töz: Kullanılan Teknikler;	- söz sanatları - tek seslilik
		- söz sanatları - çok seslilik - içe bakış yöntemi
	Gerçekleşme: bildiriye oluşturan çeşitli birimler	-dize - düz tümce, düzyazı, paragraf,bölüm, karşılıklı konuşma
İçerik	Biçim : değişik kavramların düzenlenmesi, anlatsal yapılar, değer yargıları	- coşkuculuk - anılar - betimlemeler (duyguların öznel anlatımı)
		- Fransız Romanının etkisi - gözlemler - anlatsal yapılar, kahramanlar ve ilişkileri - zaman, uzam, kişi betimlemeler
	Töz: gönderge birimleri (yer, zaman, kişi)	- /zaman/ - geçmişe özlem zamanın geçişi karşısında duyulan çaresizlik
		- /zaman/ - geçmişe özlem - kıskançlık - toplumsal değişim, farklılaşma, kahramanların zaman içinde evrimi.

Göstergebilimin dilbilim uygulamalarından aldığı bir ikilik de Hjelmsev'in açıklığa kavuşturduğu düzenlam/yananlam karşıtlığıdır. Bu karşıtlık yazımsal göstergebilimde, reklâmların oluşturulmasında, resimlerin, sinema filmlerinin yapımında ve çözümlemesinde kullanılan araçlardan biridir.

Hjelmsev'in üçüncü önemli görüşü, göstergebilimi doğal dilleri betimleyen, inceleyen bir üstdil olarak kabul etmesidir. Bu tutum Saussure'ün göstergebilim anlayışına çok uygundur. Doğal dil dışındaki dizgeleri de betimlemeyi amaçlayan Greimas'ın geliştirdiği günümüz göstergebilimi, ayrıca, kendisini sürekli denetleyen

bir üstdildir de.

Saussure ve Hjelmslev'in etkisi Greimas'ın 1956 da yazdığı bir makalede açıkça ortaya çıkmaktadır;

1. Dil biçimsel bir nesnedir, töz değil, biçimdir, bağdaşık niteliklidir, ve çözümlenmeye uygundur.

2. Dil anlamsal bir nesnedir, anlamla yüklü biçimlerden oluşur.

3. Dil toplumsal bir nesnedir ¹⁵.

Bu yıllarda Greimas toplumbilimlerin aradığı yöntemsel ve kuramsal teknikleri sözlükbilimde (lexicologie) bulacağını düşündü. 1966 da sözlükbilim yerini anlambilim ve nihayet 1970 de anlambilimin yerini göstergebilim aldı. Bu üç bilim de anlamla uğraşır, ama üçünün de geçerli olduğu alanlar, dayandıkları kuramlar farklıdır ve her biri diğerini içine almaktadır; anlambilim sözlükbilimi, göstergebilim de anlambilimi. Greimas'a göre anlambilim, göstergebilimin özerk bir bileşkesi olmadan önce, sözlükbilim tek başına dilbilimdeki anlam sorunlarıyla ilgileniyordu ¹⁶.

Bugün göstergebilim dediğimiz alanın bilimsel özelliğinden sözetmek, aynı zamanda dilbilimi göstergebilime bağlayan özelliklerden de sözetmek demektir. Bu açıdan bakıldığında Saussure-Hjelmslev-Greimas bağlantısı daha açıkça görülmektedir.

3. TESNİERE, JAKOBSON VE GÖSTERGEBİLİM

Dilbilime ve dilbilgisine önemli katkıları olan Tesnière'in geliştirdiği eyleyenler kuramı göstergebilimin temel araçlarından biridir. Yazımsal göstergebilim çözümlenmesinde kişilerin, kahramanların çok çeşitli özelliklerini, karşılıklı ilişkilerini, işlevlerine göre eyleyenlere (actant) indirgemek, nesnel ve biçimsel kolaylıklar sağlamaktadır.

Propp'un ortaya attığı 31 işlev Tesnière'in önerdiği eyleyenler *Yapısal Anlambilim*'de 6 ya indirilmiştir; Özne/Nesne, Gönderen/Gönderilen, Yardımcı/Engelleyici. Günümüzde ise bu son iki eyleyen de diğer eyleyenlerin işlevleriyle birleştirilmiştir.

Kahramanların metnin oluşum ve işleyişlerindeki işlevinin çözümlenmeye girmesiyle Jakobson'un geliştirdiği söylemsel öğeler (embranchages) özel bir önem kazandı. Metinde kim, nerede ve ne zaman konuşuyor soruları ve yanıtları göstergebilimin en çok kullandığı araçlar arasına girdi. Günümüzde göstergebilim, sözcelem öznesini yalnızca metinsel öğelerin tümünden hareketle de belirleyebilmektedir.

Jakobson'un anlambilime ve dolayısıyla göstergebilime bir katkısı da Prag Dilbilim Okulu'nda yaptığı sesbilim çalışmalarıyla olmuştur. Kalkış noktası anlatım ile içerik arasındaki benzeşikliklerdir. Anlatımın birimleri olan sesbirimler birleşerek nasıl sözcüğü oluşturuyorsa, içeriği birimleri, anlambirimcikler de birleşerek anlamı oluşturur. Böylece göstergebilimi hazırlayan anlambilim, sesbilimin yöntemlerini kullanmış oluyordu. Ancak, bugün bu benzeşikliği işlek bir kuram olmadığı anlaşılmıştır. Kimi zaman da içerik çözümlenmesi anlatımı

yanıtsız. Örneğin "artist" göstergesinin içeriği sözlükte "güzel sanatlarda birini iş edinen kimse, sanatçı, sanatkâr; eğlence yerlerinde numara yapan kimse" (*Türkçe Sözlük*, 6.baskı, T.D.K. Ankara 1974, s.57) olarak verilmektedir. "Artiz" diye bir gösterge ise hiç bir sözlükte bulunmamaktadır. /s/ ve /t/ sesleri yerine konulan /z/ sesi içeriğe küçültücü bir anlam katmakta, hatta içeriği farklılaştırmaktadır. Bu ne sesbilgisi, ne sesbilim, ne de anlambirincik çözümlemesiyle açıklanabilmektedir. Burada yardımımıza metin bağlamı ve metnin içerdiği toplumsal anlaşmalar, değer yargıları yetişmektedir. Anlambirincik çözümlemesi (analyse conceptuelle ya da analyse componentielle) bu yetersizliğine karşın yöntembilimsel açıdan araştırmacılara önemli yararlar sağlamaktadır.

4. RUS BİÇİMCİLERİ VE GÖSTERGEBİLİM

1930 larda çalışmalarını yayınlamaya başlayan Rus Biçimcileri, Sassure ve Prag Dilbilim Okulu'nun çalışmalarını ele alarak gösterge üzerinde çalışmaya başladılar. Rus Biçimcileri günümüzde yaygınlık kazanmış, tartışması bile olmayan bir görüşü getiriyorlardı. "Gösterge ancak belirli, somut bir bildirişim durumunda tutarlıdır" ve yaşanan toplumsal bildirişim durumunda anlaşılır. Gösterge, sözlükte bulunan, sözlüğün önerdiği bir imge değildir. "Sözcük, sözlükte üzerinde anlaşmaya varılmış bir göstergedir" ve sözcüğün her somut anlatım biçimi, toplumsal bir tutumdur. Bir başka deyişle, her tür dil olgusu, kullandığı bağlamın etkisini taşır ve konuşucuların bu bağlamı değerlendirme biçimleriyle anlam kazanır. Örneğin "Hikâyelerimin hepsi kafamda" (Oğuz Atay, *Korkuyu Beklerken*, "Demiryolu Hikâyecileri-Bir Rüya" İletişim Yay., İstanbul 1987, s. 181) tümcesinde 'kafamda' sözcüğünün seçimi rastlantısal değil: birincisi, 'kafa' burada insan bedeninin bir bölümünü değil 'bellek' i ifade ediyor; ikincisi, argo kullanım. Böylelikle 'kafa' göstergesi metin içinde anlam açısından "bellek" anlamına geliyor, dil düzeyi açısından argo değeri kazanıyor.

Her sözcük belli bir toplumdaki farklı söylemlerin karşılıklı etkileşimleri arasındaki bir sözcelem durumunun ürünü sözcelemin bir bölümüdür. Her sözcüğün anlamı farklılık bağıntısı kurduğu, eklemeli olduğu sözcüklere, sözceleme koşullarına göre daralır, genişler, anlamı sapar. Anadilini konuşan biri için sözcük sözlükten çıkarılıp alınmış, bir sözcük değil, değişik konuşucuların sözcelemlerinin bir parçasıdır. Bakhtine bu çalışmalarıyla dilbilimin araştırma konusunu doğrudan söylemin içine yerleştirmiş oluyordu. Bakhtine uzun ve yoğun dilsel çalışmalarında sözdizimini çözümleyecek bir söylem dilbiliminin oluşturulmasını amaçlıyor ve ilk önerileri getiriyordu. Gündelik dilde kullanılan uzun, kısa sözceler, karşılıklı konuşmalar, söylemler, romanlar, şiirler, v.b. bir dil olgusu olarak tümüyle dilbilimsel açıdan tanımlanabilmeli ve incelenenilmelidir" ¹⁷ diyordu. Ancak Bakhtine'nin çağdaşı dilbilimciler günün egemen akımlarının etkisi altında kaldıklarından dile bu tür yaklaşımın getirebileceği zenginliği bir türlü anlayamadılar. Bakhtine'nin bu araştırmaları gecikmeli olarak 1965-70 lerde Benveniste'in çalışmalarıyla önce dilbilimin, sonra da göstergebilimin alanına girdi. Bu gecikmenin birinci nedeni o yıllara dek dilbilimin konusunun dil dışı değerlerden soyutlanmasıydı. İkinci nedeni ise tümüyle kuramsaldı; dilciler ve dilbilimcilere göre

tümce ve söylem eşsüremli olarak dilbilimin iki karşıt yönünü oluşturuyordu. Bu karşıtlık, bir zamanlar metnin her nedense yalnızca "yazınsal" ve dilbilimin tamamlayıcı bir parçası olarak kabul edilmesinden kaynaklanıyordu. Ama 1965-70 lerde yazın eleştirmenleri ve özellikle de Barthes, tümcenin anacak kültürel anlam ve değer yargıları bağlamında somut ve sınırlı bir sözce içinde yaşayan ve anlaşılır bir birim olarak kabul edilebileceği düşüncesini paylaşmaya başladılar. İşte bu nedenle bu yıllarda yeni kuşak dilbilimciler (T.Todov, J.Kristeva) Bakhtine'nin düşüncelerini uygulamaya koydular. Günümüzde uzun (yazınsal ya da yazınsal olmayan) metinlerin, sözdizimlerin, anlamlarını belli yöntemlerle çözümleme yollarını geliştiren yeniden yapılaştıran göstergebilim bir ölçüde Bakhtine'nin dileğini amacına ulaştırabilmiştir. Bir ölçüde, çünkü başta da belirtildiği gibi göstergebilim tek başına dilbilimin uygulama alanı değildir.

5. GÖSTERGEBİLİM

Göstergebilim çağdaş dilbilimi oluşturan kuramlar ve kuramcıların katkısıyla bugünkü bütünleşmiş durumuna gelmiştir, artık rahatlıkla bir kuramdan sözedilebilir. Dil dışındaki gösterge dizgelerini çözümleyen, oluşturmasına katkıda bulunan, öğretimde (yabancı dil, yazılı anlatım, yazın) üst düzeyde kullanılan Fransız göstergebiliminin özellikleri hakkında kısaca şunlar söylenebilir:

Göstergebilimde en önemli veri hiç kuşkusuz dilbilimsel olguları içinde barındıran metindir. Anamlılık ve anlam ancak metin düzeyinde incelenebilir. Bu düzeyde, zorlukların pek çoğu da anlamın somut olmayışından kaynaklanmaktadır; anlam görülemez, ölçülemez, henüz sezgiden doğru dürüst ayıramadığımız bir tür içten gelen algılama ile kavranır¹⁸. Göstergebilim de bu belirsizliği biçimsel ölçütlere oturtmaya çalışmış, toplumsal, tarihsel, tinbilimsel etmenleri dışlamış, bunları daha sonraki aşamada metni ele alan eleştirmenlerin, uzmanların çalışma alanına bırakmıştır. Göstergebilimin işlevi çözümlenecek nesnenin boyutları ne olursa olsun, nesnenin göstergelerine bölmek değil, karşılıklı ilişkilerle tümüyle tanımlanan birimleri ortaya koymak ve gene aynı ilişkilerle belirlenmiş gruplara yerleştirmektir. Bu bilinçlenmeyi amaçlayan, anlamı oluşturan birimleri saptamayı, betimlemeyi, düzenlemeyi dizgisel ve nesnel biçimde basamaklamayı ve bu birimlerin her boyutta (tümceden metine, ve metin ötesinden herhangi bir kültür toplumunun ortak bilgisine dek) bir bütün olarak düzenlenmesini ele alan her türlü çabaya göstergebilim denir¹⁹. Çünkü, göstergebilim kendi amaçlarına uygun, kesin çizgilerle belirlenmiş sınırlarını aşmayan bir anlambilim kuramından gelen ölçütlerle ve yöntemlerle uygulanmaktadır.

Bilimselliğin temel özelliği, konusunun sınırlarını kesinlikle belirlemek, göstergebilimin de temel özelliğidir. İkinci özelliği ise soyutlama ilkesine dayanan bir yöntemlilik geliştirmektir. Bu iki ilkeden yola çıkılarak, yapılacak incelemenin amacına göre, bir çok anlam olgusu, şu ya da bu özellikleri içinde toplayan bütünlere karşıtlık, benzerlik bağıntılara göre soyutlanır. Bu durumda, soyutlama ilkesinin araştırmanın her aşamasında bir bakış açısı olarak benimsenmesi anlamına

geleceği de söylenebilir. Soyutlama ilkesinden yola çıkılarak iki tür göstergebilimsel çözümlmeden sözedilebilir.

a) **Yapısal yöntem:** Göstergebilim, göstergelerin değer kazandığı göstergeler içinde, göstergeler ve göstergelerin ötesindeki bağıntıları araştırır. Bağlantıları çözümler, bağıntıları araştırır, söylemin mantığını ortaya koyar, değerler dizgesini açıklığa kavuşturur. ne bir sürü okla bağlayacağı, çizelgelerle görselleştireceği izleklerin, kavramların listesini yapar, ne de göstergeleri, söz sanatlarını sınıflar.

b) **Üretici yöntem:** Göstergebilim bir anlatı ya da görüntü biçiminde gerçekleşen karmaşık düzenlemeleri oluşturan en yalın ilişkileri, anlamı zenginleştiren düzeyleri birbirinden ayırır ve derinlik sırasına göre basamaklar²⁰.

Bir metnin çözümlenmesi sırasında bu yöntemlerin biri ya da her ikisi gereksinime ve bakış açına göre kullanılabilir. Ama sonuçta göstergebilim bir metnin, bir sözcüğün, özünü, ruhunu ya da üreticisinin asıl niyetini "gerçekte" ne amaçladığını bulmaya kalkmaz, zaten öyle bir savı da yoktur. Göstergebilim çözümlenmesinin sonuçları anlamlı bütünlerdeki gözlemlenebilen öğelerin sergilenmesidir. Bu tutumun tek amacı, sözü edilen öğelerin daha önce tanımlanmış, anlamı oluşturan öğelerle bağıntılarını kurmaktır. Göstergebilimsel çözümlenme hiç bir zaman töze yönelik değildir, bir başka deyişle metinde olmayan yepyeni bir töz yaratamaz, olamı ortaya çıkarmaya çalışır. Ancak, göstergebilimin hiç bir zaman tümü kapsayıcı, eksiksiz bir betimleme yapmayacağını da hemen belirtmek gerekir²¹.

Günümüzde göstergebilim kendi söylemine egemen olmak, ya da başkalarının söylemine karşı belli bir eleştirel mesafe koymak için göstergelerle ya da gösterge ötesindeki birimlerle çalıştıklarının bilincinde olanları ilgilendiren somut çözümlenme yöntemleri ile donanmıştır²². 1973 yılında Greimas göstergebilimin bir moda sorunu olduğunu, belki de üç yıl sonra bundan hiç söz edilmeyeceğini söylüyordu²³. Oysa tam tersine göstergebilimden giderek artan bir ilgiyle sözedilmekte, değişik alanlara uygulanmakta, hatta günümüzde bağımız bir bilim dalı olarak kanıksanmaktadır.

6. SONUÇ

Görüldüğü gibi dilbilim bilimsellik özellikleri ve yöntemleri ile göstergebilimle pek çok noktada kesişmektedir. Buna karşılık kimi dilbilimsel sorunlar göstergebilim içinde önemini yitirmiş ve bunun sonucu olarak pek çok dilbilimsel yöntem göstergebilimin aracı olmaktan çıkmıştır.

Bunun nedenlerinden birincisi anlambilimin kimi dilbilimsel özellikleri kendi içinde kuramsallaştırdıktan sonra göstergebilime vermesidir. İkinci nedeni, dilbilim yöntemlerinin göstergebilimin karmaşıklığı yanında hem biraz yalın, ham de anlamın içeriğini açıklamada yetersiz kalışındır. Bugün dilbilim, göstergebilim çözümlenmesinde belli aşamalarda, yeni çözümlenme teknikleri sunan bir araç olarak kabul edilmektedir. Bir metni incelerken dilbilimsel çözümlenme göstergebilimsel çözümlenmeden önce yapılmaktadır. Çünkü öyle özgül göstergeler vardır ki ancak dilbilimsel tekniklerle açıklanabilir. Örneğin bir olayın anlatılışında bir sözcük, bir

kök, bir kişi ve bir anlatı zamanı dilbilgisel birimlerden oluşur: "çocuktum"; bu kavram dilbilimsel çözümleme ile bütün bir geçmişe, bir yaşam öyküsüne ışık tutar, ya da bir metinde 1. tekil kişiden, 3. tekil kişiye geçiş ancak dilbilimsel yöntemlerle nesnel bir biçimde açıklanabilir. Çözümlemenin bu aşamasında dilbilimsel verilerden vazgeçilemez. Ama öte yandan aynı dilbilim aynı bağlamda yananlam/düzanlam karşıtlığını çözümlemede yetersiz kalmaktadır.

Bütün bunların yanında, anlam, kendisini oluşturan öğelerin üstünde bulunan genel bir düzenlenmedir ve dilbilimden gelen ayırıcı özelliklerin göremediği, kapsamına almadığı bir çözümleme gerektirir. Bu açıdan bakıldığında, göstergebilim tüm anlamlama dizgelerinin genel kuramını oluşturmayı amaçlar. Bu göstergebilim anlayışında da anlam kurulu, oluşturulmuş bir nesnedir²⁴.

Üçüncü ve son neden ise biçimsel dilbilimin bulduğu yöntemlerin her çözümlemede geçerli olmadığı keskinleşmesi, diğer anlam çözümleme yöntemlerinin günümüz dilbiliminin ulaştığı "sınır-zirve" den bağımsız olarak kullanabileceklerinin uygulamalarla kanıtlanmış olmasıdır²⁵.

Dilbilim ile göstergebilim farklılaşması sonucu göstergebilimin, dilbilimden bağımsız olarak gelişmesi ve çözümleme yapması gereği, dilbilimciler tarafından da kabul edilmektedir. Bu farklılaşma sonucu, göstergebilim dilbilime olan bağımlılığından büyük ölçüde kurtulmuş, söylemin sezgisel olarak nasıl anlaşıldığını açıklamaya yarayan kurallar geliştiren mantığa yaklaşmıştır. Mantıkçının da göstergebilimcinin de ortak kaygısı herhangi bir ortak dile sıkı sıkıya bağlanmaktadır. Sanıyoruz bu endişeden olacak B.Pottier "göstergebilimin dilbilime hiç mi hiç gereksinmesi yok"²⁶ demektedir. Öyleyse dilbilimin de, göstergebilimin kendisine yeni çözümleme teknikleri vermesini beklememesi yerinde olur.

O zaman benimsenecek tutum, göstergebilimcinin düşünce yapısı, bakış açısıyla, göstergeler dizgesi olarak gerçekleşen toplum yaşamının tüm gösterge ürünlerini yeniden incelemek araştırmaları Pierce'ın ve Saussure'ün düşlediği gibi daha geniş çapta südürmektir.

NOTLAR

* Bu yazı 1-3 Haziran 1988 de II. Dilbilim Sempozyumu:Dilbilimi ve Uygulama Alanları ve Türk Dilbilimi Çalışmaları'nda sunulan bildirinin genişletilmiş biçimidir.

1. J.Kristeva, *Le Langage,cet inconnu*, Seuil yay., Points kol., Paris 1971, s.326.
2. R.Barthes, "Théorie du texte", *Encyclopédia Universalis'en*, s.1014.
3. J. Kristeva, a.y., s. 295.
4. J. Peytard, "Sur quelques relations de la linguistique à la sémiotique littéraire"*La Pensée*'de, no.215, Revue du rationalisme sciences, arts, philosophie, Paris 1980, s.25.
5. R. Barthes, a.y., s.1016.
6. A.J. Greimas, *Essais de sémiotique poétique*, Larousse yay.,Paris 1972, s.10.

7. A. Hénault, *Les Enjeux de la sémiotique*, Puf. yay., Paris 1979, s.16.
8. J. Kristeva, *Le Langage, cet inconnu*, a.y., s.295.
9. A. Hénault, *Les Enjeux de la sémiotique*, a.y., s.19.
10. F.de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Payot yay., Paris 1976, s.162.
- 11.J.-C. Coquet ve diğerleri, *Sémiotique, L'École de Paris*, Hachette yay.,Paris 1982, s.15.
12. A.J. Greimas, *Sémantique structurale*, Larousse yay., Paris 1966, s.19.
13. A.J. Greimas, bk. "Interview" *Structures élémentaires de la signification*'da, Complexe yay., Bruxelles 1976, s.19.
14. A. Hénault, a.g.y., a.y., s.28.
15. A.J. Greimas, "L'Actualité de Saussurisme", *Le Français Moderno* No 3,anan, J.C. Coquet, *Sémiotique, L'École de Paris*, a.y., s.9.
16. A.J. Greimas, J. Courtès, *Sémiotique, Dictionnaire Raisonné de la théorie du langage*, Hachette yay., Paris 1979, s.209.
17. J. Peytard, "Sur quelques relations de la linguistique à la sémiotique Littéraire", a.y., s.35.
18. A. Hénault, a.g.y., a.y., s.7.
19. A. Hénault, a.g.y., a.y., s.17.
20. J.M. Floche, "Mais qu'est-ce que c'est donc la sémiotique", *Le Français dans le monde*, No 197, Kasım/Aralık, Hachette yay., Paris 1985, ss.45-46.
21. A.J. Greimas, *Pratiques*, No 11/12, Paris 1976, s.5.
22. J.M. Floche, "Mais qu'est-ce que c'est donc la sémiotique", a.y., s.4.
23. J.C. Coquet ve diğerleri, *Sémiotique, L'École de Paris*, a.y., s.5.
24. J.C. Coquet ve diğerleri, a.g.y., a.y., s.5.
25. J. Kristeva, *Le Langage cet inconnu*, a.y., s.326.
- 26.I.Darrault, "Présentation" *Langage* No 43, Eylül'da, Paris 1976, Didier-Larousse, s.5.

KAYNAKÇA

- R.Barthes, "Theorie du texte", *Encyclopédia Universalis*.
 J.Cl.Coquet, *Sémiotique, L'École de Paris*, Hachette yay.Paris, 1982.
 I.Darrult, "Présentation", *Langage*, No.43, Eylül, Paris, Didier-Larousse yay.,1976.
 J.M.Floche, "Mais qu'est c'est donc la sémiotique", *Le Français dans le monde*, No.197, Kasım-Aralık, Hachette yay., Paris, 1985.
 A.J.Greimas, "L'actualité de Saussurisme", *Le Français Moderne*, No.3, Paris 1956.
 _____, *Sémantique Structurale*, Larousse yay., Paris, 1966.
 _____, *Essais de Sémiotique poétique*, Larousse yay., Paris, 1972.
 _____, "Interview", *Structures élémentaires de la signification*, Complexe yay., Bruxelles, 1976.
 _____, J.Courtes, *Sémiotique, Dictionnaire raisonné de la théorie du langage I*, Hachette yay., Paris, 1979.
 _____, *Sémiotique, Dictionnaire raisonné de la théorie du Langage II*, Hachette yay., Paris, 1986

- A.Hénault, *Les Enfleux de la sémiotique I*, P.U.F. yay.,Paris, 1979.
- _____.Narratologie sémiotique générale, *Les enfleux de la sémiotique II*, P.U.F. yay.,Paris, 1983.
- J.Kristeva, *Le Langage, cet inconnu*, Seuil yay., Points Kol., Paris, 1971.
- J.Peytard, "Sur quelques relations de la linguistique à la sémiotique littéraire", *La Pensée*, n.215, *Revue du rationalisme, sciences, arts, philosophie*, Paris, 1980.
- F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Payot yay., Paris, 1976.